Puheenvuoro perustuslakivaliokunnassa 13.3.2018
Pirjo Hiidenmaa
Professori
Helsingin yliopisto
Kieliasiain neuvottelukunnan puheenjohtaja
pirjo.hiidenmaa@helsinki.fi

Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2017

Kielikertomuksen taustalla on laaja ja systemaattinen kieltä koskeva tiedonkeruu (otakantaa.fi-kysely, lausuntopalvelu.fi-kysely, kielibarometri, saamen kielibarometri, useita kuulemistilaisuuksia). Tältä pohjalta mietintöön on koottu monipuolinen katsaus kielitilanteesta. Nostan tässä puheenvuorossa esiin muutamia seikkoja: kieli-ilmapiiri ja kieliryhmiä koskevat asenteet, tieto kielistä ja kielitaito sekä digitaalisten palvelujen kehittäminen.

Kieli-ilmapiiri ja kielelliset asenteet

Kielibarometrin mukaan kielelliset asenteet ovat muuttuneet kielteisemmiksi, ja suhtautuminen erikielisiin puhujiin on tylympää. Erityisesti ruotsinkieliset ja maahanmuuttajat kuvaavat kokeneensa häirintää tai epäasiallista kohtelua kielensä takia. Tämä tuntuu kohtuuttomalta, olemmehan Suomessa ja 2000-luvulla; ihmiset ovat koulutetumpia ja valistuneempia kuin koskaan. On voitava vaatia korrektia käytöstä niin kadulla kuin netissäkin.

Kielentutkijat ja yhteiskuntatieteilijät ovat viime vuosikymmeninä nostaneet esiin ilmiön nimeltä lingvisismi: ihmiseen suhtaudutaan eri tavoin sen mukaan, mitä kieltä hän puhuu. Kieleen liittyy ennakkoasenteita, ja nämä ennakkoasenteet ohjaavat suhtautumista käytännön tilanteissa. Kyse on samankaltaisesta ilmiöstä kuin rasismissa tai seksismissä, joissa yhden ominaisuuden perusteella tehdään oletuksia yksilön kyvyistä ja mahdollisuuksista.

Tällaisiin asenteisiin ei voida vaikuttaa nopeasti, mutta niitä ei silti voida jättää huomiotta. Esimerkki ja nollatoleranssi ovat osoittautuneet hyviksi keinoiksi muissakin asennemuutoksissa.

Kielitaito ja kielitieto

Barometreistä ja kyselyaineistoista käy ilmi myös, että esimerkiksi julkisten palvelujen tarjoajat eivät tiedä kielistä ja kieliryhmistä riittävästi, mikä turhauttaa eri kielten puhujia. Tämä vaikeuttaa myös palvelujen järjestämistä. Muutama maininta eri kieliryhmistä.

Viittomakielet. Viittomakielisten oloja ei tunneta, mikä vaikeuttaa palvelujen tarjoamista. Syntymäkuuro oppii viittomakielen ensikielenään tai äidinkielenään. Aikuisena kuuroutuneen tilanne on toinen, mutta viittomakielinen hänkin on. Lisäksi esimerkiksi kehitysvammaiset voivat käyttää tukiviittomia puheen tukena. Viittomakielisten tulkkipalvelujen järjestämisvastuu on nykyisellään sekava, ja se on ilman muuta selkiinnytettävä.

Saamelaiskielet. Suomessa puhutaan kolmea saamelaiskieltä. Saamelaiskielet ovat kyllä samaa perhettä mutta niiden puhujat eivät ymmärrä ilman opiskelua toisiaan. Saamelaiskielillä on virallinen asema saamelaisalueella Utsjoella, Enontekiöllä, Inarissa ja Sodankylän pohjoisosassa. Saamenkielisiä palveluja tuetaan erillisrahoituksella, mutta sitä on pienennetty. Kuitenkin tukea saamen kielen koulutukseen tarvitaan edelleen. Pohjoisessa on hyviä kokemuksia Suomen ja Norjan yhteistyöstä.

Maan sisäinen muuttoliike on tuonut suuren joukon saamelaisia etelään, ja Helsingissä arvioidaan asuvan saamelaisia enemmän kuin muissa kunnissa. Onkin syytä miettiä palvelujen tarjoaminen sekä kielen ja kulttuurin ylläpitäminen ja kehittäminen myös citysaamelaisten näkökulmasta.

Karjala. Karjalan kielen ja karjalankielisten asema kaipaa selkeyttämistä. Aiheesta on uutta kielisosiologista tutkimustietoa, jonka pohjalta asiaa voidaan tarkastella. Pitäisi voida keskustella, ketkä ovat karjalankielisiä ja miten karjala otetaan huomioon palveluissa.

”Toinen kotimainen”. Kahden kansalliskielen rinnakkaisuus on suomalainen sosiaalinen innovaatio, jota esitellään ylpeinä ulkomailla. Meillä on kuitenkin kotimaassa tässä vielä hieman kehitettävää. Kouluissa käytetään vuosia toisen kotimaisen opiskeluun, mutta silti monin paikoin on vaikea löytää ruotsia puhuvaa ihmistä asiakaspalveluun, edes niukimpiin käytännön asioihin, puhumattakaan asiantuntijuutta vaativista palveluista. Koululaitoksemme, jota syystäkin kehumme joka puolella, pystyy kyllä hyviin oppimistuloksiin. Miksi sitten ruotsintaitoisia ei ilmaannu joka vuosi yhtä uutta ikäluokkaa? Olisiko tässä asenneongelma?

Maahanmuuttajat. Maahanmuuttajien kotoutumiskoulutus ja muut toiminnot kaipaavat vielä kehittämistä. Alkeissuomea on tarjolla, mutta ei synny riittävän johdonmukaisia oppimispolkuja, jotta Suomeen muuttanut saisi työelämässä tarvittavan kielitaidon. Nykyisten kotoutumiskoulutuksen käytäntöjen mukaan kielen oppiminen kytketään työelämään liian varhain. Tulisi kuitenkin turvata riittävä ammattitaitoinen suomen kielen opetus ennen siirtymistä työelämään.

Selkokieli. Selkokieli on yksi toimiva ratkaisu joissain tilanteissa, ja selkokieleen tulisikin kiinnittää huomiota julkisissa palveluissa enemmänkin. Selkokieltä voidaan käyttää monella tavalla, ja alalla tulisi järjestää koulutusta. Kannattaa huomata, että se selkokieli, josta suomalainen kehitysvammainen hyötyy, ei välttämättä palvele maahanmuuttajaa.

Kaikki suomalaiset. Tarvitsemme kaikki asenteiden muutosta, jotta hyväksymme erilaiset tavat käyttää suomen kieltä murre- ja kielitaustasta riippumatta.

Digitalisaatio, palvelut ja tiedonsaanti

Digitalisaation ansiosta joitakin edellä mainittuja ongelmia voidaan hoitaa: esimerkiksi etätulkkaus ja puheentunnistus voivat helpottaa asiointia, samoin erikielisten rinnakkaisversioiden tekeminen. Toisaalta digitalisaatio edellyttää valtavasti palvelujen kielellistä suunnittelua, terminologian yhtenäistämistä ja hallinnonalojen kielenkäyttötapojen yhteensovittamista.

Vaikka kaikki virastot ovat laatineet verkkosivuja ja siirtäneet palvelujaan verkkoon, ei maailma ole vielä valmis. Paljon on kuitenkin tehty hienoa kehitystyötä. Esimerkiksi Kela pystyy tarjoamaan verkkosivuillaan tietoa yli kymmenellä kielellä (kotimaiset kielet + .seitsemän muuta kieltä). Mutta vielä tarvitaan paljon kielentutkimusta ja toimintojen kehittämistä, jotta ohjelmat, hakutoiminnot, lomakkeet ja järjestelmät avautuisivat kielenkäyttäjien logiikoiden mukaisesti.

Lopuksi

Silloin, kun kielellisten oikeuksien toteutuminen on kiinni rahasta ja ammattitaidosta, asiaa voidaan korjata lisäämällä resursseja ja tarjoamalla koulutusta. Silloin, kun oikeudet ovat kiinni tiedosta, voidaan tarjota valistusta. Kaikkein hankalimmin korjattavissa ovat ne tilanteet, joissa kielelliset oikeudet jäävät toteutumatta asenteiden ja arvostuksen puutteen vuoksi. Toivottavasti emme törmää tähän enää tällä vuosikymmenellä.

Helsingissä 12. maaliskuuta 2018

Pirjo Hiidenmaa